

meridiane

Colosul din Maroussi, cartea în care Henry Miller își descrie călătoria de câteva luni prin Grecia anului 1939, ocupă, din mai multe puncte de vedere, un loc cu totul special, atât în biografia, devenită legendară, a autorului, cât și printre scrierile acestui atipic scriitor american, „simbol al expatrierii și apozitaziei”, cum îl numește Ihab Hassan, unul dintre criticii săi mai recenti.

Astfel, nu puțini sunt cei care consideră această relatare despre Grecia ca fiind cea mai bună dintre cărțile lui Miller. Printre ei, de pildă, Philippe Sollers (eseul *Libertatea lui Henry Miller*, în volumul *Războiul gustului*), care crede totodată că, în paginile volumului, scriitorul din Brooklyn „rostește un jurământ de fidelitate față de sine”. Pentru deja menționatul Ihab Hassan, cartea de călătorie, („limpede, însoțită și magică”), ar reprezenta „adevărată îmbinare între arta lui Miller și viața”, ea marcând sfârșitul celui de-al doilea ciclu din biografia scriitorului, ciclu început la Paris, în 1930, când Miller sosește în Europa, așa cum spune legenda, cu numai zece dolari în buzunar. Fără bani, ducând o existență precară, nepublicat încă la vârsta de patruzeci de ani, mai mult vagabond („hobo”) decât expatriat, cum scrie Hassan (*The Literature of Silence: Henry Miller and Samuel Beckett*), Miller renaște miraculos, ca scriitor, odată cu *Tropicul Cancerului*, apărut în 1934, în capitala Franței, la Obelisk Press, unde i se scot apoi cinci ediții consecutive ale romanului, dintre care unele sunt piratate și vândute la prețurile exorbitante ale pieței negre. După cum se știe, *Tropicul Cancerului* a rămas interzis în Statele Unite, pe motiv de imoralitate, vreme de douăzeci și șapte de ani, din 1934 până în 1961. Nu la fel s-a întâmplat cu *Colosul din Maroussi* care a apărut la New Directions, în 1941, având pe coperta a patra câteva rânduri extrem de favorabile cărții și autorului ei, scrise de doi dintre cei mai influenți critici literari americani ai momentului, Paul Rosenfeld și Edmund Wilson.

Călătoria întreprinsă de Miller în Grecia are loc la invitația soților Durrell, Lawrence și Nancy, locuitori, pe moment, ai insulei Corfu, în Marea Ionică. Miller ia vaporul de la Marsilia și ajunge la Pireu, pe o căldură îngrozitoare, în august 1939, așadar, cu puține zile înainte de declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial. Șederea în Franța, timp de aproape zece ani, care coincide cu perioada cea mai vital-creatoare din biografia sa, avusese, cum se confesază scriitorul, un „efect vindecător și liniștitor” asupra spiritului său („mi-am revenit din șocurile și traumele suferite în propria mea țară”). Pentru Miller, Grecia reprezintă, într-un fel, necunoscutul. Nu știe mare lucru despre istoria Eladei, pentru că, în genere, nu-i place istoria, și, în plus, deși cititor remarcabil, cum o arată volumul său *The Books in My Life*, nu citise și nici nu avea de gând să citească

vreun rând din Homer. Îi cunoștea, totuși, pe tragicii greci, absorbiți cu pasiune. Pe de altă parte, Grecia în care sosește Miller la începutul celui de-Al Doilea Război Mondial (țara e sub dictatura de orientare fascistă a generalului Ioannis Metaxas) se găsește la o distanță uriașă față de Grecia cu care ar face cunoștință, de pildă, turistul de azi. Pentru Miller, este, în primul rând, o țară „săracă” și, totuși, „generoasă”, în care „oamenii se deschid ca florile”, oferind astfel o imagine antitetică în comparație cu Occidentul egoist și, în comparație, mai cu seamă, cu America materialistă, obsedată de confort și tehnologie, și pentru care autorul *Tropicelor* își conservă în rezervorul său sarcastic toate vituperările posibile și imposibile. La fel, Atena, așa cum o vede călătorul venit de la Paris, apare ca un oraș de-abia dezvoltându-se, aflat încă în „durerile facerii”, având la acea dată aproape un milion de locuitori, dar cu mult praf, cu o stradă care arată „ca un drum de țară”, cu o periferie situată la nu mai mult de o jumătate de oră față de centru.

Evocatoare pentru spiritul în care Miller abordează călătoria sa prin Grecia e relatarea primei lui nopți petrecute la Atena, în parcul orașului („plin de cei mai săraci și mai blânzi oameni de pe pământ”): „Praful, căldura, sărăcia, simplitatea, firea potolită a oamenilor și peste tot apa în mici carafe așezate între cuplurile tăcute și pașnice, toate mi-au dat sentimentul că era ceva sacru în locul acesta, ceva hrănitor și consistent. M-am plimbat fermecat în această primă noapte petrecută în Grecia. Acest parc mi-a rămas în amintire ca nici un altul” (p. 12). Să remarcăm faptul că aici, ca și în alte câteva împrejurări, Grecia se impune percepției lui Miller ca un „ținut sacru”, în care se vedește „miracolul dumnezeiesc” („God’s magic”). În cazul de față, căci nu putem scăpa amănuntul, un „sacru” nutritiv, asemeni unui produs alimentară, „hrănitor și consistent”. Și, pe deasupra, un „sacru” care e rezultatul unui amestec cuprinzând elemente diametral opuse religiosului, acestea desemnând mai degrabă categoriile indigenței și penuriei. O asemenea combinație paradoxală de sacru și profan (într-un plan mai general, am putea vorbi de dialectica afirmației și negației) constituie o trăsătură caracteristică pentru modul cum lucrează imaginația lui Henry Miller, imaginație de alchimist, capabilă să transforme substanța inferioară într-una superioară, plumbul în aur. Philippe Sollers notează pertinent, în eseul său, acest aspect esențial al artei lui Miller: „Cea mai mare parte din ceea ce a scris atinge această transmutație permanentă a mizeriei în frumusețe, a lipsei în abundență, a abandonului în comunicare universală, a tristeții în bucurie. Nimeni nu a fost mai sensibil la trivialitatea sexuală transformată într-o grandaorie radicală”.

Om eminent al orșului, urând natura în aceeași măsură în care îi urăște pe *clasic* („I hate nature just as I hate the classics”), așa cum ne spune într-o confesiune din volumul

Pentru Miller, este, în primul rând, o țară „săracă” și, totuși, „generoasă”, în care „oamenii se deschid ca florile”, oferind astfel o imagine antitetică în comparație cu Occidentul egoist și, în comparație, mai cu seamă, cu America materialistă, obsedată de confort și tehnologie.

■ dan cristea

Grecia lui Henry Miller

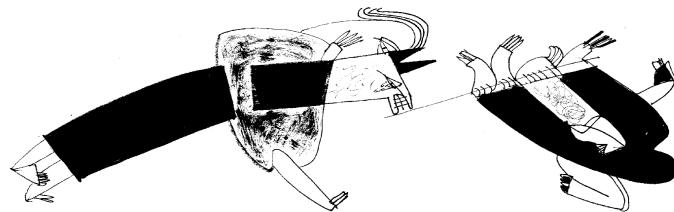
de eseuri din 1939, *The Cosmological Eye*, Miller e atras, contradictoriu, de lucruri care, pe alții, îi enervează la culme. Se verifică încă o dată faptul că percepem lumea din afară potrivit afinităților ființei noastre interioare. Astfel, lui Miller, și e evidentă idiosincrasia, îi displac rigoarea, spiritul de ordine, semnele unei civilizații apăsătoare, la fel cum e respins de contactul cu „ființele calculate”, cu „suflet de inginer”. Detestă „din toate puterile”, scrie el, „atmosfera de curățenie, vid și anonimitate”.

Pe vas, în port, la Patras, sau în peisajul Ateiei, e sedus, în schimb, de tot ceea ce are de-a face cu forța vieții, de tot ceea ce denotă confuzie, haos, dezordine, agitație. Mai mult decât Acropola, declară Miller, spre oroarea, probabil, a multor spirite înzestrate cu doxă, îi plac „locurile de la poalele cetății... colibele dărăpănate, harababura, eroziunea, caracterul anarhic al peisajului” (p. 40). Cuvintele anarhic/anarhie, deopotrivă semnificat și semnificanț, se pare că dețin o atracție specială pentru scriitor, de vreme ce le întâlnim destul de frecvent în limbajul cărții. De exemplu, o „anarhie feroce” („fiery anarchy”) ar caracteriza, după Miller, spiritul „chinuit” al grecului antic, aflat „în război cu toată lumea, inclusiv cu sine însuși”. Din acest conflict al minții grecești ar proveni însă „lucidele, tămăduitoare speculații metafizice care, până în ziua de azi, fascinează o lume întreagă” (p. 21). La fel, autorul *Tropicelor* apreciază felul de-a umbla al grecilor, pentru că e „unul fără ținută, anarhic, desăvârșit și discordant omenesc” (p. 37) sau

felul cum sunt dispuse casele pe insula Hydra, acestea oferind „exemplul tipic al acelei anarhii fără cusur care, incluzând și depășind, înlocuiește tot ceea ce imaginația poate închipui ca puritate a formelor” (p. 51).

Deopotrivă generos și furibund, reverent și sarcastic, Miller își delimitează strict preferințele de intoleranțe. În același fel cum procedează în ce privește afirmațiile și negațiile sale. Putem spune, aproape fără greș, după ce am văzut cam spre unde merg preferințele sale, și ceea ce îi provoacă sentimente de dezacon și respingere. Pacifist convins, nu-i place războiul care stă să înceapă și la a cărui desfășurare va asista după întoarcerea în America. Nu-i plac nici nihilismul, nici cultul morții. Nu-i plac zărele, care, scrie el, „dau naștere la bârfe, ură, lăcomie, invidie, suspiciune, frică, răutate”. N-am avea nevoie de ele, susține Miller, după cum, utopic gândind, cam în felul în care vor gândi „hippitoții” anilor '60, crede că „am putea învăța cum să trăim fără telefon, fără radio și ziare, fără fabrici, fără mine, fără explozivi, fără nave de război, fără politicieni și avocați, fără conserve, fără dispozitive ingenioase, chiar și fără lame de ras sau celofan sau țigări sau bani” (p. 40). Nu-i plac, sub nici o formă, nici grecii reveniți din America („măimutoi înobilizați” le zice autorul în derădere), care, în vreme ce se gândesc nostalgice cum să se reîntoarcă în „paradisul” pierdut, îi fac, lui, tocmai lui!, apologia modului de viață american, bazat pe succes, bani și oportunități materiale. Și, mai cu seamă, nu-i plac, lui Henry Miller, „zidurile”, gândite metaforic

Sosit în Grecia fără o țintă precisă și părând a nu căuta acolo ceva anume, Miller își învâluie totuși periplus eladesc într-un cert aer de sărbătoare. Trăiește adesea clipe extraordinare, excepționale, ieșite din comun.

meridiane

ca un simbol pentru ceea ce înseamnă încetușarea spiritului, dogmă, oficialitate, autoritate. Nauplia (*Nauplion* în greacă), portul anticului Micene și prima capitală a Greciei moderne, are astel „ghinionul” să reprezinte, în relatarea subiectivă a autorului, o exemplificare la întotdeauna sa față de constrângeri și împrejmuiri. Orașul, de altfel cu numeroase vestigii venețiene, e văzut (probabil cu o foarte multă exagerare) ca un loc al întunericului, al absurdului și prizonieratului, contrastând puternic cu viziunea, în genere, abundent luminoasă a lui Miller despre Grecia: „Nauplia este mohorâtă și pustie noaptea. Este un loc care și-a pierdut aura, ca Arles sau Avignon. De fapt, seamănă în multe privințe cu un oraș francez de provincie, mai ales noaptea. Există o garnizoană militară, o fortăreață, un palat, o catedrală – și câteva monumente aiurite. Ba chiar și o moschee care a fost transformată în cinematograful. Ziua nu vezi decât birocrați, avocați și judecători, cu toată disperarea și zădărnicia ce însoțește prezența acestor paraziți ce trăiesc din sângele pe care îl sug lacomi. Fortăreața și închisoarea domină orașul. Războinic, gardian, preot – eterna triadă, care simbolizează teama noastră de viață. Nu-mi place Nauplia. Nu-mi plac orașele provinciale. Nu-mi plac închisorile, bisericile, fortărețele, palatele, bibliotecile, muzeele, nici statuile morților” (p. 69).

Relatarea lui Miller despre Grecia nu constituie un jurnal de călătorie propriu-zis, lipsindu-i, din acest punct de vedere, atât rigoarea și exactitatea listării locurilor și cronologiei, cât și menționarea intențiilor și a planurilor de voiaj. Călătoria în geografia reală, cu vaporul, cu mașina sau cu avionul, cuprinde cam tot atât spațiu descriptiv cât cuprinde călătoria „interioară”, cea efectuată pe traseele spiritului, sensibilității și imaginărilor. Cu excepția călătoriei în Creta, rezumată în partea a doua a cărții, călătoria făcută din dorința de a vizita, în primul rând, Knossos-ul minoan („De douăzeci de ani visam să vizitez Knossos”), nu s-ar putea spune că deplasările celelalte, nu foarte multe la număr, ar sta sub semnul vreunei speciale ordini prestabilite. Ceea ce contează mai ales e bunăvoința însoțitorilor care le face posibile. Astfel, în Corfu, Miller stă în casa soților Durrell; Atena pare sortită pentru a face cunoștință cu legendarul personaj Katsimbali („colosul din Marroussi”), dar și pentru a stabili legături de amicitie cu George Seferis (Seferiades, pe numele adevărat), viitorul premiu Nobel pentru poezie; la Poros și Hydra, în insule, Miller e invitat cu prietenii de pictorul Ghika; pe insula Spetsai, ajunge însoțit de Katsimbali („fictiv ca toți grecii”), în urma unei aventuroase călătorii cu barca, pe o vreme teribilă, cu furtună și fulgere; Peloponezul este și ținutul din care își trage obârșia familia „colosului din Marroussi”, iar la Micene călătoria se întrerupe brusc; în fine, voiajul la Delphi, prin Teba, Levadia și Arachova, este un voiaj de „ultimă oră”, aranjat atunci când timpul presează

și plecarea lui Miller din Grecia spre America devine iminentă.

Sosit, așadar, în Grecia fără o țintă precisă și părând a nu căuta acolo ceva anume, Miller își învâluie totuși periplus eladesc într-un cert aer de sărbătoare. Trăiește adesea clipe extraordinare, excepționale, ieșite din comun. Călătoria pe care o întreprinde nu numai că e prima vacanță pe care și-o permite în douăzeci de ani, dar aceasta îi și prilejuiește nu puține momente pe care le consemnează a fi inaugurale sau unice în existența sa. În Corfu are astfel ocazia să petreacă o „minunată perioadă de solitudine”, simțindu-se „cu adevărat singur pentru prima dată în viață” (p. 39). I se pare că e precum Robinson Crusoe pe insula Tobago. La Epidaur, descoperă, tot pentru prima dată, „pacea inimii” („N-am știut niciodată ce înseamnă pacea până nu am ajuns la Epidaur”, p. 70). Plecat cu Seferis, Katsimbali și Ghika spre Poros și Hydra, socotește că „niciodată nu voi mai trăi căldura afecțiunii care m-a învăluit în acea dimineață, când m-am îmbarcat pentru călătorie” (p. 48). În Creta, la Phaestos, o altă consemnare a „primei zile din viață” când i se întâmplă așa ceva e legată de gestul extatic al binecuvântării lumii, ocazie cu care, scrie Miller, „am inclus pe toți și pe toate într-un singur gând” (p. 143). De asemenea, făcând într-un fel bilanțul voiajului său, călătorul e nevoit să bifeze numai la capitolul plusuri, pentru că „era prima călătorie ce-mi oferea deplină satisfacție, în care nu se afla nici urmă de deziluzie, în care mi se dăruise mai mult decât mă așteptasem să găsec” (p. 185).

În ce privește universul în care se mișcă, dincolo de câteva imagini superlative, bine articulate (de exemplu: „Peisajul rămâne cel mai încântător, cel mai uluitor pe care îl poate oferi pământul nostru” sau „Grecia, acum golașă și costelivă ca o lupoaică, a rămas singurul Paradis din Europa”), trebuie să observăm că geografia lui Miller scoate în evidență, cu precădere, atât stilul scriitorului, fraza sa (adeseori torențială) care comandă decorul, cât și ceea ce ține de mitul personal, de relația fundamentală a scriitorului cu lumea și deopotrivă cu scrisul. Ca și viața însăși, scrisul, de pildă, reprezintă, pentru Miller, o aventură metafizică, un „voiaj de descoperire”, așa cum notează în *Reflections on Writing*, din volumul de povestiri și eseuri *The Wisdom of the Heart*, apărut în același an, 1941, ca și cartea despre Grecia. Tot acolo, s-o spunem în treacăt, dar având legătură cu viziunile lui Miller, găsim și ultimele pagini lucrate de el la Paris, și anume studiile despre două dintre scrierile esoterice ale lui Balzac, *Seraphita* și *Louis Lambert*, cu referințe din Swedenborg și din Saint-Martin, „filosoful necunoscut”.

Peisajul lui Miller e lucrat, transfigurat, mai ales, prin simbol și printr-o perspectivă religioasă asupra existenței, care exaltă caracterul miraculos al acesteia, făcând din relația omului cu viața un standard suprem de comparație („The yardstick I employ is life: how

men stand in relation to life”, scrie Miller în *The Books in My Life*, recunoscând ca „adevărați revoluționari și inspiratori” ai ideilor sale pe Isus, Lao-tze, Buddha, Ramakrishna, Krishnamurti). În același timp, precum spectacolul tragic, în interpretarea aristoteliană, sau precum contemplarea sublimului care ne conduce spre uimire spirituală, peisajul are asupra lui Miller un efect cathartic. Îl purifică, îl deposează, îl golește de sinele meschin, făcându-l părtaș la înfrângerea forțelor răului, ale orgoliului și egoismului, ale aroganței și duplicității. La Corfu, de exemplu, din înălțimile muntelui, spectacolul din jur, perceput într-atmosfera „încărcată de o înfricoșată splendoare biblică”, simbolizează o „dramă a văzduhurilor, a zonelor înalte, eternul conflict dintre suflet și spirit” (p. 20). La Hydra, impresia se fixează în câteva simboluri ale ofrandei, ale generozității și veșniciei: „Hydra este o stâncă ce se ridică din mare aidoma unei uriașe pâini pietrificate. Este pâine transformată în piatră pe care artistul o primește ca recompensă pentru eforturile sale atunci când zărește pentru prima oară țara făgăduinței... Chiar stâncile, și nicăieri n-a fost Dumnezeu mai generos cu ele ca în Grecia, sunt simboluri ale vieții eterne. În Grecia stâncile sunt elocvente: oamenii mor, dar stâncile niciodată” (p. 51). La Phaestos, în Creta, peisajul se arată atât de neverosimil în luminescența lui stranie, încât pare să se deschidă logicii visului și permisivității dorinței: „În Grecia simți dorința să te scali în cer. Vrei să-ți dai jos hainele, să alergi și să faci o săritură direct în cer. Vrei să plutești în aer ca un înger și să te întinzi în iarbă și să te bucuri de transa cataleptică. Piatră și cer se unesc aici. Sunt zorii nesfârșiți ai trezirii omului” (p. 141). Din aceeași pagină, relatând „momentul de extaz” trăit pe parcursul pelerinajului la Phaestos, înțelegem mai bine și ceea ce Henry Miller vrea să spună prin experiența sacrificiului, capitulării, reconcilierii, opusă experienței luptei și poceririi. E vorba de acceptarea pozitivă a vieții așa cum este, a vieții conflict, cu bune și rele, cu bucurii

și înfrângeri, cu suferințe și nenorociri: „A fost una dintre puținele ocazii în viața mea când m-am simțit pe deplin conștient că mă află în pragul unei mari experiențe. Și nu numai conștient, ci și recunoscător, recunoscător că sunt viu, recunoscător că am ochi, că sunt teafăr, că mă tăvălisem în noroi, că fusesem flămând, că fusesem umilit, că făcusem tot ceea ce făcusem pentru ca totul să culmineze în acest moment de extaz”.

Însă simbolul tutelar al operei lui Miller, cel care, precum mișcarea de flux și reflux, impune ritmul ciclic, recognoscibil al scrisului său, e de găsit în mitul morții și reinvierii. Despre moarte și înviere e vorba, de fapt, în cartea despre Grecia. La Micene, unde se întrerupe „marea călătorie” prin Peloponez, el coboară ca într-un infern în „acel puț odios al ororilor”, unde s-ar afla mormântul lui Agamemnon, pentru a ieși apoi în plină lumină, având sentimentul unei „viziuni pure”. „În mormântul lui Agamemnon”, consemnează Miller, „am trăit o veritabilă renaștere”.

Așadar, renaștere, reinnoire, purificare, iluminare, revelație, vindecare, eliberare sau întregire, iată termenii la care Miller recurge cel mai adesea ori pe care îi lasă să se subînțeleagă abundant pentru a defini călătoria interioară, de natura unei aventuri spirituale, care îi dublează, precum o umbră, voiajul său practic prin geografia peisajului grecesc. Acesta, așa cum meditează autorul pe treptele amfiteatrului de la Epidaur, propune doar nume de locuri, pe câtă vreme căutarea și descoperirea de sine au de-a face, în limbajul emersonian pe care Miller îl cunoaște foarte bine, cu „adevărul inimii”: „Epidaurul este doar simbolul unui loc: adevărul loc se află în inimă, în inima fiecărui om, dacă vrea să se oprească și să-l caute” (p. 73).

Miller, să nu uităm, își scrie și își termină cartea acasă, la câteva luni după călătorie, având încredințarea că „Grecia făcuse pentru mine ceva ce New York, ba nu, nici măcar America nu putea distruge”. Îl făcuse „liber și întreg”, „gata să mă lupt cu balaurul și să-lucid, pentru că în inima mea îl ucisese deja” (p. 185).

Începând cu titlul de pe copertă și sfârșind cu *Appendix*-ul datorat lui Lawrence Durrell, cartea nu-l pierde mai nici o clipă din vedere pe Katsimbali, omul care „și pe morți îi putea aduce la viață cu poveștile lui”. Este nu numai un personaj extraordinar cu care Miller se împrietenește, dar și un simbol, la scară umană, al vitalității și plenitudinii pământului grecesc. Durrell povestește astfel cum, într-o noapte, aflați pe Acropole într-un grup, Katsimbali răcnește, la un moment dat, un înfricoșător „cucuriguuuu”. Răspund la acest sunet de trâmbiță, în redarea lui Durrell, nu numai cocoșii de pe Acropole, dar și cei din toată Atena, din toată Atica, ba chiar și cei din toată Grecia. Noaptea devine o vestire uriașă a dimineții. ■

